

शिक्षा निदेशालय, राष्ट्रीय राजधानी क्षेत्र, दिल्ली

वार्षिक: पाठ्यक्रमः

कक्षा - दशमी

विषयः - संस्कृतम् (कोड-122)

सत्रम् - 2026-2027

1. 'शेमुषी' द्वितीयो भागः, पाठ्यपुस्तकम्, संशोधितसंस्करणम् (प्रकाशनम् - रा. शै. अनु. प्र. परि. द्वारा)	2. 'अभ्यासवान् भव' द्वितीयो भागः - व्याकरणपुस्तकम् (प्रकाशनम् - रा. शै. अनु. प्र. परि. द्वारा) 3. 'व्याकरणवीथिः' - व्याकरणपुस्तकम् (प्रकाशनम् - रा. शै. अनु. प्र. परि. द्वारा)
परीक्षादृष्ट्या पाठ्यक्रमविभागः	
1. 'क' खण्डः अपठितावबोधनम् (सम्पूर्णम्) 2. 3. 4. 'ख' खण्डः रचनात्मककार्यम् (सम्पूर्णम्) ग-खण्डः अनुप्रयुक्तव्याकरणम् 5. सन्धिकार्यम् स्वरसन्धिः - यण्, अयादि, पूर्वरूपसन्धिः व्यञ्जनसन्धिः - वर्गीयप्रथमवर्णस्य तृतीयवर्णे परिवर्तनम्, 6. समासः - वाक्येषु समस्तपदानां विग्रहः विग्रहपदानां च समासः तत्पुरुषः - (विभक्ति - तत्पुरुषः, उपपद तत्पुरुषः, कर्मधारयः) बहुव्रीहिः अव्ययीभावः (अनु, उप, सह, निर्, प्रति, यथा) द्वन्द्वः 7. प्रत्ययाः कृत्प्रत्ययाः - तव्यत्, अनीयर्, क्त, क्तवत् स्त्रीप्रत्ययौ - टाप्, डीप् 8. वाच्यपरिवर्तनम् - केवलं लट्लकारे (कर्तृ-कर्म-क्रिया) 9. समयः - अङ्कानां स्थाने शब्देषु समयलेखनम् (सामान्य-सपाद-सार्ध-पादोन) 10. अव्ययपदानि- उच्चैः, च, श्वः, ह्यः, अद्य, अत्र-तत्र, यत्र-कुत्र, इदानीम्, (अधुना, सम्प्रति, साम्प्रतम्)। 11. अशुद्धि-संशोधनम् (वचन-लिङ्ग-पुरुष-लकार-विभक्तिदृष्ट्या संशोधनम्)	12-18. 'घ' खण्डः पठितावबोधनम् (सम्पूर्णम्) गद्यम् द्वितीयः पाठः- बुद्धिर्बलवती सदा चतुर्थः पाठः- जननी तुल्यवत्सला पद्यम् प्रथमः पाठः- शुचिपर्यावरणम् पञ्चमः पाठः- सुभाषितानि नाट्यम् तृतीयः पाठः- शिशुलालनम्
पाठ्यक्रमः 5 सितम्बर 2026 पर्यन्तं पूर्णं कारणीयम् । मध्यावधेः पाठ्यक्रमस्य पुनरावृत्तिः । मध्यावधि-परीक्षा	
1. 'क' खण्डः अपठितावबोधनम् (सम्पूर्णम्) 2. 3. 4. 'ख' खण्डः रचनात्मककार्यम् (सम्पूर्णम्) ग-खण्डः अनुप्रयुक्तव्याकरणम् 5. सन्धिकार्यम् विसर्गसन्धिः - विसर्गस्य उत्त्वम्, रत्वम्, विसर्गलोपः, विसर्गस्य स्थाने स्, श्, ष् 6. समासः - वाक्येषु समस्तपदानां विग्रहः विग्रहपदानां च समासः अव्ययीभावः (अनु, उप, सह, निर्, प्रति, यथा) द्वन्द्वः 7. प्रत्ययाः - तद्धिताः मतुप्, ठक्, त्व, तल् 8. वाच्यपरिवर्तनम् - केवलं लट्लकारे (कर्तृ-कर्म-क्रिया) 9. समयः - अङ्कानां स्थाने शब्देषु समयलेखनम्	12-18. 'घ' खण्डः पठितावबोधनम् (सम्पूर्णम्) गद्यम् सप्तमः पाठः- विचित्रः साक्षी पद्यम् अष्टमः पाठः- सूक्तयः दशमः पाठः- अन्योक्तयः नाट्यम् षष्ठः पाठः- सौहार्द प्रकृतेः शोभा

(सामान्य-सपाद-सार्ध-पादोन) 10. अव्ययपदानि- यदा, तदा, कदा, सहसा, वृथा, शनैः, अपि, कुतः, इतस्ततः, यदि-तर्हि, यावत्-तावत् 11. अशुद्धि-संशोधनम् (वचन-लिङ्ग-पुरुष-लकार-विभक्तिदृष्ट्या संशोधनम्)	
सम्पूर्णपाठ्यक्रमः ध्यातव्यम्- उपरोक्तं सर्वं पाठ्यक्रमं 05 दिसम्बर 2026 पर्यन्तं पाठनीयम् इत्यनिवार्यम्। <u>सम्पूर्णस्य</u> पाठ्यक्रमस्य पुनरावृत्तिः। आदर्शप्रश्नपत्राणाम् अभ्यासः। वार्षिकपरीक्षायां सम्पूर्ण-पाठ्यक्रमात् प्रश्नोत्तराणि भविष्यन्ति। वार्षिक-परीक्षा अवधेयम् - अनुप्रयुक्तव्याकरणस्य अंशानां चयनं यथासम्भवं 'शेमुषी - प्रथमो भागः इति' पाठ्यपुस्तकात् करणीयम्। यदि ततः न सम्भवति तर्हि 'अभ्यासवान् भव- प्रथमो भागः' इत्यस्मात् कर्तुं शक्यम्। क्वचिदपि संशयापन्ने सति सीबीएसईपाठ्यक्रममेव स्वीकर्तव्यम्।	
अध्ययनदृष्ट्या विस्तरेण पाठ्यक्रमनिर्देशः	
'क' खण्डः अपठितावबोधनम् 1. एकः अपठित गद्यांशः 80-100 शब्दपरिमितः गद्यांशः, सरलकथा वर्णनं वा एकपदेन पूर्णवाक्येन च अवबोधनात्मकं कार्यम् शीर्षकलेखनम् अनुच्छेदाधारितं भाषिकं कार्यम् भाषिककार्याय तत्त्वानि - वाक्ये कर्तृ-क्रियापदचयनम् कर्तृ-क्रिया-अन्वितिः विशेषण- विशेष्यचयनम् पर्याय-विलोमपदचयनम् सर्वनामस्थाने संज्ञाप्रयोगः	
'ख' खण्डः रचनात्मककार्यम् 2. औपचारिकम् अथवा अनौपचारिकं मञ्जूषासहायतया पूर्णपत्रलेखनम् सम्भावितविषयाः - औपचारिकम्— संस्कृतभाषा-संवर्धनाय, शिक्षामन्त्रालयाय, नाम संशोधनाय नगरनिगमाय, धनादेश-अप्राप्तेः सूचनायै पत्रालयविभागाय, शुल्कनिवारणार्थं प्रधानाचार्याय, प्रकाशकाय इत्यादयः। अनौपचारिकम् - कुशलक्षेमपत्रम्, वर्धापनपत्रम्, निमत्रणपत्रम्, परिणामसूचनापत्रम्, विद्यालयवर्णनम् इत्यादयः। 3. चित्राधारितं वर्णनम्, अथवा अनुच्छेदलेखनम् (मञ्जूषायाः सहायतया चित्रवर्णनम् अनुच्छेदलेखनं वा करणीयम्) 4. हिन्दीभाषायाम् आङ्ग्लभाषायां वा लिखितानां पञ्चवाक्यानां संस्कृतभाषायाम् अनुवादः	
ग-खण्डः अनुप्रयुक्तव्याकरणम् 5. सन्धिकार्यम् स्वरसन्धिः- यण्, अयादि, पूर्वरूपसन्धिः व्यञ्जनसन्धिः - वर्गीयप्रथमवर्णस्य तृतीयवर्णे परिवर्तनम्, प्रथमवर्णस्य पञ्चमवर्णे परिवर्तनम् विसर्गसन्धिः- विसर्गस्य उत्त्वम्, रत्वम्, विसर्गलोपः, विसर्गस्य स्थाने स्, श्, ष् 6. समासः - वाक्येषु समस्तपदानां विग्रहः विग्रहपदानां च समासः तत्पुरुषः – (विभक्ति - तत्पुरुषः, उपपद तत्पुरुषः, कर्मधारयः) बहुव्रीहिः अव्ययीभावः (अनु, उप, सह, निर्, प्रति, यथा)	

द्वन्द्वः

7. प्रत्ययाः

कृत्प्रत्ययाः – तव्यत्, अनीयर्, क्त, क्तवत्

तद्धिताः मतुप्, ठक्, त्व, तल्

स्त्रीप्रत्ययौ – टाप्, डीप्

8. वाच्यपरिवर्तनम् - केवलं लट्लकारे (कर्तृ-कर्म-क्रिया)

9. समयः - अङ्कानां स्थाने शब्देषु समयलेखनम्

(सामान्य-सपाद-सार्ध-पादोन)

10. अव्ययपदानि- उच्चैः, च, श्वः, ह्यः, अद्य, अत्र-तत्र, यत्र-कुत्र, इदानीम्, (अधुना, सम्प्रति, साम्प्रतम्)

यदा, तदा, कदा, सहसा, वृथा, शनैः, अपि, कुतः, इतस्ततः, यदि-तर्हि, यावत्-तावत्

11. अशुद्धि-संशोधनम् (वचन-लिङ्ग-पुरुष-लकार-विभक्तिदृष्ट्या संशोधनम्)

'घ' खण्डः

पठितावबोधनम्

12. गद्यांशम् अधिकृत्य अवबोधनात्मकं कार्यम्

प्रश्नप्रकाराः – एकपदेन पूर्णवाक्येन च प्रश्नोत्तराणि

भाषिककार्यम् –

वाक्ये कर्तृ-क्रियापदचयनम्

विशेषण - विशेष्यचयनम्

पर्याय – विलोमपचयनम्

सर्वनामस्थाने संज्ञाप्रयोगः

13. पद्यांशम् अधिकृत्य अवबोधनात्मकं कार्यम्

प्रश्नप्रकाराः – एकपदेन पूर्णवाक्येन च प्रश्नोत्तराणि

भाषिककार्यम् –

वाक्ये कर्तृ-क्रियापदचयनम्

विशेषण- विशेष्यचयनम्

पर्याय-विलोमपचयनम्

सर्वनामस्थाने संज्ञाप्रयोगः

14. नाट्यांशम् अधिकृत्य अवबोधनात्मकं कार्यम्

प्रश्नप्रकाराः – एकपदेन पूर्णवाक्येन च प्रश्नोत्तराणि

भाषिककार्यम् –

वाक्ये कर्तृ-क्रियापदचयनम्

विशेषण- विशेष्यचयनम्

पर्याय-विलोमपदचयनम्

सर्वनामस्थाने संज्ञाप्रयोगः

15. वाक्येषु रेखाङ्कितपदानि अधिकृत्य उचितप्रश्ननिर्माणम्

16. श्लोकान्वयः/ एकस्य श्लोकस्य संस्कृतेन भावार्थलेखनम्

17. घटनाक्रमानुसारं कथालेखनम्

18. प्रसङ्गानुसारम् अर्थलेखनम् (पाठान् आधृत्य लघूत्तरात्मकाः प्रश्नाः)